

<https://doi.org/10.15407/uhj2023.06.235>
УДК 930.2(ОУН-УПА):821.161.1/2

Микола СЛОБОДЯНЮК

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри філософії та українознавства,
Український державний університет науки і технологій (Дніпро, Україна)
nikslobo@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2218-0818>

УКРАЇНСЬКІ Й РОСІЙСЬКІ НАРАТИВИ ІСТОРІЇ ОУН ТА УПА

Мета — порівняльний аналіз українських і російських наративів історії ОУН та УПА 1992—2023 рр. **Методологія.** Використано проблемно-хронологічний та історико-порівняльний, методи історіографічного аналізу й синтезу. **Наукова новизна** полягає в порівняльному аналізі означених наративів двох країн останнього тридцятиліття. На основі широкого кола джерел проаналізовано історичну політику та політику пам'яті щодо ОУН й УПА, визначено стан вивчення теми, особливості, характерні риси національного історієписання. Наголошено на корінній відмінності українських і російських наративів історії ОУН та УПА, створених у 1992—2023 рр. **Висновки.** Встановлено, що за часи правління В. Путіна в Російській Федерації здійснювалася цілеспрямована історична політика, покликана обґрунтувати імперські амбіції кремлівського режиму. Поступово на зміну історичній політиці прийшла історична експансія, метою якої стало примусове нав'язування власному населенню, дослідникам та іншим державам своїх поглядів на минуле. Важливим елементом цієї експансії виступав міфічний наратив про ОУН та УПА, який має переважно ненауковий, пропагандистський характер. В умовах поетапного запровадження репресивного комеморативного законодавства об'єктивне дослідження історії українського національно-визвольного руху 1930—1950-х рр. у Ро-

Цитування: Слободянюк М. Українські й російські наративи історії ОУН та УПА. *Український історичний журнал*. 2023. № 6 (573). С. 235—252. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.06.235>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2023. № 6 (573)

сії виявилось неможливим. Натомість в Україні, попри спроби влади впливати на наукове середовище, історики загалом вивчили та представили громадськості цілісну картину минулого ОУН й УПА. При цьому відсутність державної цензури зумовила широке розмаїття поглядів на проблему, активну наукову дискусію навколо її суперечливих аспектів. На основі цих досліджень у нашій країні спостерігається процес кардинальних змін у суспільній свідомості та в колективній пам'яті, формування загальноприйнятого історичного наративу, які посилюють національну й міжрегіональну консолідацію. Символіка, героїка ОУН та УПА стали важливим об'єднавчим чинником під час відбиття широкомасштабного російського вторгнення.

Ключові слова: *ОУН та УПА, історіографія, пропаганда, комеморація, Україна, Росія, історична політика.*

Відкрита агресія путінської Росії проти України, яка почалася 24 лютого 2022 р., за своїм характером стала битвою українського народу за власне існування. Номенклатура важких озброєнь, які застосовуються, кількість залучених на 1500-кілометровому фронті військ, запеклість боїв, мартиролог людських втрат і руйнувань, глобальні політичні й економічні потрясіння, пов'язані з цим протистоянням, у пошуках аналогій повертають нас у часи Другої світової. У тій війні українці не хотіли залишатися об'єктом маніпуляцій інших держав. Проявом суб'єктної національної волі українського народу стали Організація українських націоналістів (ОУН), яка боролася за душі українців у політичний спосіб, та Українська повстанська армія (УПА), котра захищала зі зброєю в руках право українського народу на власну державність.

Сучасне протистояння також точиться не лише на полі бою. Важливим фронтом цієї війни стала боротьба між різним розумінням історії серед дослідників, різним пам'ятанням минулого у двох країнах. Перш ніж прозвучав перший постріл цієї війни, у свідомості людей по обидва боки кордону сформувалося різне ставлення до своєї історії. У фокусі ідеологічного протистояння опинилися ОУН та УПА. Історики не залишилися осторонь світоглядних дискусій. Створювані ними національні наративи лягли в основу ідеологічного протистояння двох держав.

Порівняльний аналіз цих наративів періоду 1992—2023 рр. і є метою цієї статті. Обмежені рамки не дають змоги опрацювати весь спектр історичних праць відповідної тематики, тому використовуються лише ті публікації, які допомагають реалізації поставленої мети. Водночас тези й висновки дослідження значною мірою спираються на ґрунтовний історіографічний аналіз теми [1, С. 37—49; 2, С. 13—61; 3, С. 22—94; 4, С. 10—61; 5, С. 13—66; 6; 7, С. 13—58; 8].

Окремим аспектам, пов'язаним із теоретичним осмисленням тенденцій українського й російського історієписання ОУН та УПА, присвячені праці багатьох дослідників. Усі вони сходилися на тому, що колективна пам'ять українців була розколотою. При цьому одні повністю повторювали російський наратив, в якому українські націоналісти трактувалися як «зрадники свого народу», інші позитивно оцінювали зусилля ОУН, УПА зі створення національної державності. Боротьбу двох наративів до 2005 р. докладно

описав В. Гриневич. Автор вважає, що «прихильники радянських мітів уже програли битву за історичну пам'ять нового покоління». Він закликає припинити «дивитися на минуле московськими очима», «сміливо переглядати замшілі концепції і творити власну візію української історії» [9].

Д. Веденєєв і О. Лисенко зазначили, що розрізнити науковість та ідеологічну заангажованість можна за перевіреним критерієм: науковець здійснює «пошук істини, не знаючи всієї повноти кінцевого результату». Водночас в ідеологічній схемі результат заздалегідь визначений, інтерпретація заготовлена, і під них залишається підібрати «фактологічний ряд». Співавтори також запропонували своє визначення поняття «історичної пам'яті» як «селективно закріпленої у свідомості певного народу такої інформації про власне минуле, що консенсусно сприймається більшістю індивідів як життєво важлива для збереження власної ідентичності, набуття духовних сил та соціально значущого досвіду для позитивної творчості у сьогоденні й майбутньому» [10].

Автори видання «Україна в російському історичному дискурсі» у 2013 р. визначили три напрями концептуальних змін, які намітилися у вітчизняному наративі. По-перше, часткове витіснення деяких радянських міфів та інсталяція у суспільну свідомість національних (націоналістичних). По-друге, намагання забезпечити відносно безконфліктне співіснування цих міфів. По-третє, повне витіснення елементів радянського наративу та заміна його національними (націоналістичними) [11, С. 94].

До 2014 р. частина істориків наголошувала на необхідності пошуку компромісів у питаннях національної пам'яті. Однак «Револуція гідності» та повномасштабна російсько-українська війна радикально змінили ситуацію. На думку О. Лисенка, спроби формування «гібридної ідентичності» зорієнтованого на «російський світ» «охлосу» зазнали невдачі. Наростала «диференціація між тими, хто бажав жити в [...] межах імперії, і тими, для кого єдиною Батьківщиною стала незалежна Україна». Автор зазначив, що «національний історичний наратив став органічним виявом прагнення суспільства спізнати й усвідомити своє справжнє, а не “запропоноване згори” чи ззовні минуле. [...] Калейдоскопічні зміни в українському суспільстві контрастують з консервацією [...] глорифікаційно-романтичної версії Другої світової війни в масовій свідомості російського населення» [12].

Російський історик І. Курилла (підписав лист із засудженням вторгнення Росії в Україну) був переконаний, що за допомогою різних інтерпретацій на основі тих самих фактів можна створити декілька різних внутрішньо несуперечливих картин минулого, які не можуть бути спростовані за допомогою історичних джерел. Він виділив п'ять концепцій, що побутують сьогодні в Росії. Перша з них, нова «державна школа», яка підкреслює заслуги «будівничих держави» (Петра I, Й. Сталіна) і засуджує революціонерів та дисидентів. Зовнішня експансія виправдовується необхідністю доступу до ресурсів, торговельних шляхів і «гарантуванням безпеки». Друга концепція, ліберально-західницька, заснована на переконанні, що історія Росії — це літопис боротьби суспільства з державою за

поступовий рух до європейської демократії. Героями виступають М. Хрущов, М. Горбачов, дисиденти, антигероями — Іван Грозний, Й. Сталін. Зовнішня експансія виправдовується в деяких випадках. Третя концепція, націоналістична, бачить Росію як державу російського етносу, включно з українцями та білорусами. Історія країни — це «освоєння» євразійських просторів з добровільним «входженням» до її складу інших етносів на правах «молодших братів». Героями є К. Мінін і Д. Пожарський, О. Суворов, Петро I, Й. Сталін. Четверта концепція, цивілізаційна, бачить Росію як окрему цивілізацію, котра суперничала з іншими, в основі яких лежать різні релігійні традиції, форми взаємодії держави та суспільства, менталітет. Герої — ті самі «будівничі держави» і творці культури (письменники, художники, філософи, композитори). Антигерої — західники, які хочуть наслідувати європейську цивілізацію. Зовнішня експансія природна. І, нарешті, радикально-критична, постколоніальна концепція розглядає минуле як історію пригноблених класів і соціальних груп. Еліти й держава не завжди грають позитивну роль. Герої — прості люди та їхні вожді (С. Разін, О. Пугачов). Антигерої — деспотичні володарі Петро I, Катерина II [13, С. 10—13].

Як бачимо, попри значну кількість публікацій, присвячених питанням історичної пам'яті, особливостям формування національних наративів, порівняльний аналіз українського та російського наративів історії ОУН й УПА з 1992 до 2023 рр. в Україні та Росії здійснено не було.

В означений період помітний вплив на результати роботи істориків Росії й України справляли зовнішні чинники. Від самого початку існування Росії історія завжди була одним з інструментів забезпечення ідеологічної обробки населення. У цьому контексті варто говорити не стільки про російську історичну науку, скільки про історичну політику.

У часи правління В. Путіна історична політика швидко переросла в агресивну «історичну експансію» з метою обґрунтування ідей «російського світу» («русского мира») та підтримки територіальної експансії. Москва реалізовувала захоплення українського книжкового ринку продукцією російських видавництв, організовувала масове переписування російськомовних статей «Вікіпедії» у відповідному ідеологічному ключі. Дорогоюказом для російських істориків стали заяви самого В. Путіна з тезами про «історичну Росію», «росіяни й українці — один народ», «Україну створив Ленін», «у Великій Вітчизняній війні ми перемогли б і без українців», «розпад СРСР — найбільша трагедія ХХ ст.» тощо.

Юридичну основу під монопольне право Кремля на історичну істину заклали численні зміни законодавства Російської Федерації. Першим кроком став закон «Про увічнення Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні» від 19 травня 1995 р., ухвалений ще за президентства Б. Єльцина. У 2007 р. в Росії запроваджено список «екстремістських матеріалів». Потрапили до нього й деякі публікації з історії ОУН та УПА. Першою інституціональною спробою влади монополізувати історію стало створення 2009 р. президентом Д. Медведевим Комісії з протидії спробам фальсифікації історії на шкоду

інтересам Росії (2008—2012 рр.). До її обов'язків належав «аналіз інформації про фальсифікації історичних фактів і подій, спрямованих на применшення міжнародного престижу Російської Федерації» та протидія таким спробам. У рамках діяльності цього органу в липні 2009 р. відділ історико-філологічних наук Російської академії наук зібрав спеціальну робочу групу з метою створення «переліку історико-культурних фальсифікацій» та осіб або організацій, які їх поширюють. На зміну цій комісії у 2012 р. прийшли новостворені Російське військово-історичне товариство та Російське історичне товариство. Серед заявлених цілей: «консолідація зусиль» держави та суспільства у вивченні історії Росії, протидія «спробам її викривлення», «виховання патріотизму».

У травні 2014 р. було ухвалено закон «Про внесення змін в окремі законодавчі акти Російської Федерації», яким передбачалася відповідальність до 5 років позбавлення волі за заперечення фактів, установлених вироком Нюрнберзького трибуналу, схвалення злочинів, засуджених цим трибуналом, а також розповсюдження неправдивої інформації про діяльність СРСР у роки Другої світової війни. Під дію цього закону підпали всі формування українських націоналістів періоду Другої світової війни, хоча жодне з них не було засуджене в Нюрнбергу. На виконання цього закону у травні 2014 р. до Кримінального кодексу РФ внесено ст. 354.1, яка передбачає низку покарань за «реабілітацію нацизму». У 2020 р. шляхом поправок до Конституції путінський режим проголосив Російську Федерацію « правонаступницею СРСР », яка « шанує пам'ять захисників Вітчизни », « забезпечує захист історичної правди » й застерігає, що « применшення значення подвигу народу при захисті Вітчизни не допускається ».

З 2021 р. почалася активізація заходів, спрямованих на ідеологічне забезпечення запланованого повномасштабного вторгнення в Україну. В березні 2021 р. Державна дума схвалила поправки до закону «Про освіту в Російській Федерації», згідно з якими вчені та викладачі повинні отримувати дозвіл на роботу з громадськістю за межами офіційних освітніх програм. 30 березня група сенаторів провела круглий стіл у Раді федерації, на якому учасники заявили, що історія Росії повинна стати «головним знаряддям» у «ментальній війні» або «війні пам'яті» проти Заходу. В. Медінський зазначив, що боротися з «антиросійською інформаційною політикою» необхідно, «займаючи активну науково-пропагандистську позицію», і запропонував затвердити документ про державну історичну політику [14]. 9 червня 2021 р. Держдума схвалила поправки до закону «Про увічнення Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.», якими заборонялося «ототожнювати» нацизм і сталінізм, заперечувати «вирішальну роль радянського народу» в перемозі над нацизмом.

12 липня 2021 р. за підписом В. Путіна було опубліковано статтю «Про історичну єдність росіян та українців». Автор присвятив її власному баченню історії двох народів, їхнім взаєминам, укотре показавши свою прихильність концепції «триєдиного російського народу» й наполягаючи, що Україна — це «штучне утворення радянської влади», створене «за рахунок пограбованої історичної Росії». На думку російського очільника, «штучною» є не тільки Україна, а й

самі українці. Не забув він і про український самостійницький рух, «вихідців з ОУН-УПА» та С. Бандеру назвавши «нацистськими колабораціоністами». Завершувався текст тезою про те, що Україну «перетворили» на «анти-Росію», а «Росія ніколи не була і не буде “анти-Україною”» [15]. Безперечно, ця стаття стала тематичним та оціночним «дороговказом» для російських істориків.

30 липня 2021 р. путінським указом створено Міжвідомчу комісію з історичного просвітництва на чолі з ексміністром культури В. Мединським. Вона покликана координувати державні органи, науково-освітнє та культурне співтовариства при «виробленні єдиного підходу до здійснення історичної просвіти», готувати історико-культурні й контрпропагандистські заходи, аналізувати роботу «іноземних структур та осіб на шкоду інтересам Росії», запобігати спробам «фальсифікації історії».

В такий спосіб у Росії був закріплений офіційний історичний наратив, будь-яке відхилення від якого загрожувало адміністративним і кримінальним переслідуванням. Для професійних істориків це означає суттєве звуження дослідницького поля, неможливість висвітлювати «заборонену» тематику, поширення самоцензури, знищення фахової дискусії, а разом з нею й наукового прогресу.

Міжнародна федерація за права людини у червні 2021 р. підготувала доповідь «Росія: злочини проти історії». Згідно з класифікацією бельгійського історика А. де Батса [16], в документі зафіксовано скоєні російською владою «злочини проти історії»: розробка меморіальних законів, які забороняють критику дій СРСР під час Другої світової війни, здійснення цензури, заборона публікацій на «небажані» теми та співпраці з зарубіжними колегами, просування метанаративу правлячого режиму шляхом впровадження єдиних підручників історії, обмеження доступу до архівів, практика втаємничення документів, наклепницькі кампанії та залякування незалежних суб'єктів громадянського суспільства, створення атмосфери нетерпимості до незалежних істориків. Російські «меморіальні закони» хоч і нагадують аналогічні правові акти європейських держав, насправді покликані не захистити честь жертв злочинних режимів, а нав'язати офіційне ставлення до минулого та переслідувати тих, хто ці погляди не поділяє [17].

Нав'язати свої історичні погляди Кремль намагається не тільки своїм громадянам, а й іншим країнам. В Україні така політика реалізовувалася через «спільні» дослідницькі проекти, спроби «узгодження» або створення «спільних підручників». Перипетії цих спроб докладно описав Ф. Турченко [18].

Сьогодні на окупованих українських землях російські загарбники вилучають і знищують історичну літературу, замінюють викладання історії України на історію Росії, направляють в українські школи російських учителів. Широко застосовується ідеологічна обробка дітей та їхніх батьків: кінофільми, «військово-патріотичні» заходи, зарахування школярів до «Юнармії» й «кадетських шкіл», позаурочні заняття «Розмови про важливе». Московське видавництво шкільної літератури «Просвещение» отримало вказівку прибрати з підручників будь-які згадки про українську державність, а назви «Україна» та «Київ» застосовувати мінімально [19]. Вже з 2023—2024 навч. р. російські старшокласники вивчати-

муть історію за новим підручником. У російських вишах також запроваджують новий курс історії, який включатиме так звану «СВО» і твердження про «підготовку українським режимом силового захоплення республік Донбасу» [20].

На відміну від Росії спроби української влади формувати комеморативну політику «під себе» і втручатися в історичні пошуки завжди наражалася на опір. Важливою історіографічною подією став відкритий лист президентові, голові Верховної Ради, прем'єр-міністрові України від 9 квітня 2005 р. за підписами професорів О. Гуржія, В. Кучера, В. Короля, С. Кульчицького, О. Лисенка, О. Реєнта, В. Сергійчука, В. Стецкевича, О. Удода, Ю. Шаповала. В листі говорилося, що «утворення незалежної Української держави дозволило вченим [...] розпочати формування нової, наукової концепції історії Другої світової війни». Автори виступили проти спроб диктувати дослідникам своє бачення історії від прорадянських структур на зразок Ради ветеранів Великої Вітчизняної війни, з одного боку, та радикальної частини національно-демократичних сил — з іншого. Фахівці зазначили, що проблема ОУН й УПА залишається предметом гарячих дискусій і дали їй власну наукову оцінку: «Екстраполяція звинувачень у колаборації на всіх його учасників [...] юридично й історично є некоректною». У прикінцевому резюме цього листа йшлося: «Закликаємо вас [...] створити умови для [...] позбавленого тиску [...] наукового осмислення подій Другої світової війни, формування її україноцентричної концепції». Оприлюднення листа важливе з огляду на те, що авторитетні історики згуртовано виступили проти тиску на науку й наголосили на необхідності створення нової концепції історії Другої світової війни [21].

Політична влада в Україні не є визначальним чинником історіографічного процесу, втім вона все ж зберігає помітний вплив на його розвиток. Тому перемога на виборах 2005 р. націонал-демократів і відкритий лист авторитетних істориків стали маркерами того, що змінився не тільки науковий дискурс, а й позиція можновладців, намітився перелом у суспільних настроях.

Ще 1997 р. було створено Урядову комісію з вивчення діяльності ОУН і УПА на чолі зі В. Смолієм. При ній функціонувала робоча група істориків під керівництвом С. Кульчицького, яка 2005 р. оприлюднила свій висновок [22] та колективну працю [23]. Опубліковані результати надали нового імпульсу науковим пошукам з історії ОУН й УПА.

У 2006 р. створено Український інститут національної пам'яті. Головніми завданнями цієї установи повинні були стати популяризація власної історії, подолання історичних міфів, усебічне вивчення державотворчих процесів ХХ ст., увічнення пам'яті учасників національно-визвольної боротьби ХХ ст., жертв Голодоморів і політичних репресій.

Численні наукові дослідження діяльності ОУН та УПА, гострі суспільні дискусії з цього приводу спонукали українську владу дати цьому явищу юридичну оцінку. Утім така оцінка перебувала під сильним впливом світоглядної позиції можновладців. У 2007 і 2010 рр. своїми указами президент В. Ющенко надав почесне звання Героя України Р. Шухевичу та С. Бандері. Ще одним

своїм указом від 28 січня 2010 р. він визнав вояків ОУН й УПА учасниками боротьби за незалежність. Ці рішення засвідчили глибинні зміни у ставленні до зазначених формувань як у політикумі, так і серед пересічних громадян. Важливу роль у цих процесах відіграла наполеглива праця істориків.

На російську агресію 2014 р. Україна відповіла активізацією процесу декомунізації. 31 березня 2015 р. Верховна Рада схвалила закони «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ ст.», «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939—1945 рр.», «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917—1991 рр.», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки». Як наслідок, із національного законодавства зникло поняття «Велика Вітчизняна війна», яке було замінене на «Друга світова війна», заборонялося використання нацистської й комуністичної символіки.

Важливим кроком у рамках декомунізації стало запровадження 2014—2015 рр. указами президента нових державних свят. Промовистим із погляду зміни історичних наративів на державному рівні було призначення Дня захисників і захисниць України на 14 жовтня. Головним гаслом іншого нового свята, Дня пам'яті та примирення, став девіз «Ніколи знову!». За задумом, його відзначення 8 травня мало стати альтернативою 9 травня. День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні продовжує відзначатися 9 травня, але його внутрішнє наповнення кардинально змінилося. Тепер акценти змістилися зі «святкування» на «вшанування», з історії бойових дій на історії окремих людей, з підкреслення «видатної ролі СРСР» на спільні зусилля різних націй. 6 грудня 2018 р. Верховна Рада проголосувала за надання статусу учасника бойових дій усім особам, які брали участь у боротьбі за незалежність України у складі Української військової організації (УВО), ОУН та УПА, формувань Т. Бульби-Боровця, «Карпатської Січі».

З моменту повномасштабного російського вторгнення у 2022 р. в Україні почався процес деросіянізації. В історичній сфері він виражається в перейменуванні топонімів, демонтажі радянських і пов'язаних із Росією пам'ятників. Якщо в населених пунктах Західної України вуличні та меморіальні таблички з іменами членів ОУН й УПА стали звичними ще з 2014 р. і раніше, то відповідне перейменування вулиць у Полтаві, Кременчуці, Сумах, а особливо присвоєння 21 вересня 2022 р. імені С. Бандери вулиці у Дніпрі є свідченням зламу колишніх ментальних «вододілів» між східними й західними регіонами. Неочікувані для багатьох масові протести на сході та півдні України проти російської окупації стали ще одним наслідком змін у колективній пам'яті місцевого населення.

З метою прискорення дерадянзації та деросіянізації 21 березня 2023 р. український парламент ухвалив зміни до закону «Про географічні назви» щодо деколонізації топоніміки. Документ передбачає заборону присвоювати географічним об'єктам назви, що звеличують, увічнюють, пропагують або символізують агресора. Останнім законодавчим актом, спрямованим проти рашизму,

став підписаний 22 квітня 2023 р. президентом України закон «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну».

Згадані нормативні акти не обмежують доступ фахівців до архівів, не заважають їм мати різні погляди та продовжувати свої дослідження. Накладені обмеження стосуються тільки чутливих питань національної безпеки й загалом не порушують академічну свободу. Можна з упевненістю прогнозувати, що після закінчення війни навіть наявні тематичні обмеження та самообмеження почнуть поступово зніматися.

Саме тому не можна погодитися з твердженнями про нібито «нав'язування» позитивної пам'яті про ОУН й УПА «згори». Цей процес відбувається одночасно в елітах і у суспільстві завдяки поширенню нових історичних знань, зміні поколінь, необхідності протистояти тиску Кремля. Немає підстав говорити й лише про позитивне висвітлення «націоналістичної тематики». В Україні опубліковано значну кількість досліджень, які присвячені «неприємним сторінкам» історії ОУН та УПА: негативний досвід жінок у повстанських відділах, зловживання деяких груп СБ ОУН, конфлікти східняків і західняків, убивства прибічників радянської влади з-поміж мирного населення, внутрішньопартійна й міжпартійна боротьба, складні стосунки з греко-католицькою церквою, Волинська трагедія, довоєнна співпраця ОУН зі спецслужбами Німеччини, контакти УПА з німцями, угорцями й т. д. Всі ці сюжети не приховувалися раніше, і не забороняються для дослідження сьогодні. З огляду на це, немає підстав погоджуватися з Г. Касьяновим щодо заборони чи замовчування в Україні «неправильних» дискурсів [24].

Некомпліментарний погляд на діяльність бандерівців має і Я. Грицак. Ще 2004 р. він виступив проти ідеалізації ОУН та УПА, вважаючи, що позитивна історична пам'ять про них не буде сприйнята більшістю східних українців і залишиться фактором, який розколює громадську думку [25]. Утім саме життя спростовує цю тезу історика, адже героїка, символіка, традиції ОУН та УПА поступово набувають загальноукраїнського значення і слугують об'єднавчим чинником у російсько-українській війні. В інформаційне поле сходу нашої країни проникають повстанські пісні, гасло «Слава Україні!», популярні в туристів львівський ресторан «Криївка» та всеукраїнський фестиваль «Бандерштат», ушанування героїв ОУН й УПА. У 2017 р. в Україні затверджено нову військову форму, в якій проглядаються стилістичні мотиви одностроїв УПА. Такі зміни відчув і сам Я. Грицак, визнавши 2023 р., що «вперше в історії української незалежності більшість українців ставляться до Бандери позитивно» [26].

У дискусію з Я. Грицаком [27] стосовно бандерівського руху на сторінках електронного ресурсу «Історична правда» неодноразово вступав В. В'ятрович [28—30]. Можна тільки вітати появу таких диспутів, які дають інтелектуальну поживу всім, хто цікавиться відповідною темою. У своїх дослідженнях В. В'ятрович значну увагу приділив українсько-єврейським та українсько-

польським взаєминам, прагнучи спростувати міфи про українців як про нібито «юдофобів» і «різунів» [31—32].

Позитивно оцінює історичну роль ОУН й УПА І. Патриляк. Як В. В'ятрович, так і І. Патриляк багато зробили для популяризації національно-визвольного руху 1920—1950-х рр. шляхом випуску ілюстративних матеріалів, науково-популярних праць, організації публічних заходів [34—35]. Головну ідею панорамних досліджень І. Патриляка можна передати словами самого автора: «Зазнавши військової поразки, український визвольний рух здобув цілковиту ідейну перемогу [...], а ідеали національної незалежності [...] знову стали актуальними і перемогли» [2; 33, С. 550].

Поміркувану позицію щодо діяльності ОУН та УПА займали Ю. Киричук [1], А. Кентій [36—40]. Вони з однаковою методичністю висвітлювали як «позитивні», так і «негативні» сторінки історії націоналістичних формувань. Їхні праці знаменували початок становлення незалежної від радянської спадщини сучасної історіографії національно-визвольного руху 1930—1950-х рр.

О. Лисенко у своїх теоретико-методологічних публікаціях ставить за мету контекстуалізувати та концептуалізувати феномен ОУН й УПА в рамках історії Другої світової війни. Він переконаний, що «головною проблемою для сучасних дослідників Другої світової є “вписування” самостійницького руху у загальну картину війни» [12, С. 17].

Якщо більшість дослідників вивчають ОУН та УПА перш за все як національно-визвольний рух, то М. Слободянюк розглядає його також як частину загальноукраїнського й загальноєвропейського руху Опору [41—42]. Такий дискурс сприяє вивченню антифашистської боротьби бандерівців і спростуванню твердження російської історіографії про «колабораціоністський» характер ОУН та УПА. Без антифашистської складової історичне значення діяльності цих формувань, їх місце в колективній пам'яті українського народу не стали б такими вагомими, як сьогодні.

Окрему нішу займає група авторів, які мешкають в Україні, але вкрай негативно оцінюють діяльність ОУН та УПА [43—44]. Вони продовжують радянську традицію й зосереджені на визнанні цих структур «злочинними», «колабораціоністськими». Слабким місцем цієї літератури є її тенденційність і публіцистично-полемічне наповнення. Після «Революції гідності» 2014 р. подібні публікації швидко зійшли нанівець.

Як бачимо, в українській історіографії представлено широкий спектр оцінок діяльності ОУН та УПА — від ідеалізації до різкого засудження. Загалом вітчизняним авторам удалося висвітлити більшість аспектів теми. Найкраще опрацьованими стали історіографічний зріз, позиціонування націоналістів щодо окупаційного режиму, видавничя та пропагандистська робота, проти-польський фронт, похідні групи й підпілля ОУН у Великій Україні, початок організованої збройної боротьби на Волині та Поліссі, кількісний і якісний склад ОУН та УПА, організаційна структура повстанської армії, матеріальне й кадрове забезпечення, тактика, озброєння, уніформа, система нагород, на-

ціональна політика, взаємовідносини з церквою, еволюція політичних та економічних поглядів керівництва, бойові, рейдові дії УПА, діяльність служби безпеки ОУН(б), розвідувально-диверсійних структур УПА, біографічні портрети активних учасників, боротьба СРСР з «українським націоналізмом», діяльність членів ОУН в еміграції тощо.

Більшість із досліджених українськими фахівцями аспектів проблеми залишаються поза увагою російських істориків. Російська література з історії ОУН та УПА характеризується заангажованістю, однобічністю, зосередженням тільки на одній меті: довести «злочинність» «українських націоналістів».

Сучасні російські історики висвітлюють проблему в руслі радянських підходів. Значна їх частина зосередилася не на науковій, а на пропагандистській роботі. З огляду на це, чимало таких публікацій не мають наукової цінності. Наприклад, А. Дюков у своїх книжках намагався представити українських націоналістів винятково як «убивць» євреїв і поляків [45—46]. А. Козлов узяв до розгляду тільки дискредитуючі теми: «спроби спростування участі [...] ОУН(б) у каральних операціях проти єврейського й польського населення», «заперечення участі ОУН(б) у переговорах з нацистами», «викривлення меж діяльності збройного підпілля [...] за рахунок перебільшення масштабів [...] у центральних, східних і південних областях», «способи фальсифікації історії збройного націоналістичного підпілля у Західній Україні» [47].

Деякі російські публікації мають науковий або наукоподібний характер, але й у них беруть гору ідеологічні стереотипи самих авторів або середовища, в якому їм доводиться працювати. Діяльність УПА розглядається винятково в контексті «співпраці з окупантами». Наприклад, М. Семиряга зараховує до «коллабораціоністів» усіх українських націоналістів [48]. А. Баканов, порівнюючи хорватських усташів та українських націоналістів, звинуватив ОУН у злочині, який вона не скоїла, але обов'язково скоїла б («Можна припустити, що [...] після масових випадків проявів нелояльності російського населення вони наважилися б на етнічну чистку, вигнання росіян за межі України й терор») [49, С. 83].

Списати такі спекулятивні підходи на особисту думку окремих авторів не випадає, адже й в офіційних академічних публікаціях спостерігаємо подібні прийоми. Так, А. Носкова бездоказово стверджує, що оунівці вважали своїми «однодумцями» Б. Муссоліні, А. Павеліча, Ф. Франко. Дуже завуальовано та всього одним реченням, але авторка визнала участь УПА в боротьбі з німцями: «Ситуація диктувала воювати з усіма, в тому числі епізодично, захищаючи українських селян від пограбування, і з німцями» [50, С. 561].

Є. Борисенко із претензією на об'єктивність спробував створити нарис історії УВО, ОУН, УПА у вступній статті до збірника документів. Однак автор уникнув будь-якої згадки про бої УПА проти німців. Єдине, на що він наважився, визнати, що III надзвичайний з'їзд «прибічників Бандери» 21—25 серпня 1943 р. ухвалив нові програмні документи, в яких ішлося про боротьбу як проти СРСР, так і проти «німецької нової Європи», проти «інтернаціоналістичних та фашистсько-націоналсоціалістичних програм» [51].

За рамки цього неорадянського дискурсу змогли вийти лише О. Гогун [52], Б. Соколов та декілька інших істориків. Зокрема Б. Соколов писав, що «люди Шухевича не мали жодного відношення до [...] знищення євреїв і польської інтелігенції [...] керівництво ОУН (Бандери) й УПА [...] припинили співпрацю з німцями невдовзі після розгону уряду у Львові» [53, С. 11]. Зі зваженими оцінками діяльності ОУН та УПА публічно виступали російські історики А. Зубов, Д. Чернишевський, Т. Таїрова-Яковлева, Ю. Пивоваров. Усі вони змушені були залишити РФ.

Отже порівняльний аналіз українського й російського наративів ОУН та УПА дає змогу констатувати глибокі відмінності між ними. Сучасна російська історіографія у висвітленні питань, пов'язаних з історією українського самостійницького руху середини ХХ ст., здебільшого наслідує радянську концепцію. Характерними рисами російських публікацій з історії ОУН й УПА стали перекручення та фальсифікація історичних фактів, висвітлення тільки тих аспектів проблеми, які покликані довести «співпрацю українських націоналістів» із нацистами та їхню участь у злочинах проти людяності. Інші сюжети діяльності бандерівського руху ігноруються або замовчуються. Особливо це стосується антифашистської боротьби. Слабким місцем російських видань стало недотримання елементарних наукових принципів: об'єктивного висвітлення подій, порівняння різних поглядів. Такій ситуації сприяє цілеспрямована політика російської влади. Упродовж 1992—2023 рр. у Росії створено систему цензури, кримінального й адміністративного переслідування всіх, хто намагається робити відмінні від офіційних наукові висновки. В таких політичних умовах, де «історія — не місце для дискусій», сучасна російська історична наука повернулася до стану, в якому вона перебувала в радянські часи: ідеологізація, монополізація, самоізоляція.

Натомість в Україні конкуренція ідей і відсутність державної цензури обумовили тематичне й концептуальне розмаїття історичних праць. В останні три десятиліття відбувається своєрідна «історична Реконкіста», коли вітчизняні та закордонні фахівці повертають в історію країни замовчувані й маловідомі сюжети, розробляють ще недосліджену проблематику, створюють нові дискурси та контексти. Українські дослідження характеризуються висвітленням більшості аспектів історії ОУН й УПА, достатнім рівнем теоретичного та історіографічного осмислення, жвавими науковими дискусіями. Завдяки плідній роботі вітчизняних істориків у масовій свідомості відбуваються такі тектонічні зміни, які сприяють формуванню загальноприйнятого історичного наративу й подальшій національній консолідації.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Kyrychuk, Yu. *Ukrainskyi natsionalnyi rukh 40—50-kh rokiv XX stolittia: ideolohiia ta praktyka*. Lviv: Dobra sprava, 2003 [in Ukrainian].
[Киричук Ю. *Український національний рух 40—50-х років ХХ століття: ідеологія та практика*. Львів: Добра справа, 2003. 464 с.]

2. Patryliak, I.K. Viiskova diialnist OUN (B) u 1940—1942 rokakh. Kyiv: NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy, 2004 [in Ukrainian].
[Патриляк І.К. Військова діяльність ОУН (Б) у 1940—1942 роках. Київ: НАН України, Ін-т історії України, 2004. 598 с.]
3. Viedenieiev, D.V., Bystrukhin, H.S. Mech i tryzub. Rozvidka i kontrozvidka rukhu ukrainskykh natsionalistiv ta UPA. 1920—1945. Kyiv: Heneza, 2006 [in Ukrainian].
[Веденеев Д.В., Биструхін Г.С. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920—1945. Київ: Генеза, 2006. 408 с.]
4. Starodubets, H.M. Heneza ukrainskoho povstanskoho zapillia (druga pol. 1943 — poch. 1946 rokiv). Ternopil: Pidruchnyku i posibnyku, 2008 [in Ukrainian].
[Стародубець Г.М. Генеза українського повстанського запілля (друга пол. 1943 — поч. 1946 років). Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 464 с.]
5. Piushyn, I. Ukrainska povstanska armiia i Armiia Kraiova. Protystoiannia v Zakhidnii Ukraini (1939—1945 rr.). Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia, 2009 [in Ukrainian].
[Льюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939—1945 рр.). Київ: Києво-Могилянська академія, 2009. 399 с.]
6. Prymachenko, Ya.L. Pivnichnoamerykanska istoriohrafia diialnosti OUN i UPA. Kyiv, 2010 [in Ukrainian].
[Примаченко Я.Л. Північноамериканська історіографія діяльності ОУН і УПА. Київ, 2010. 182 с.]
7. Ishchuk, O. Molodizhni orhanizatsii OUN (1939—1955 rr.). Toronto — Lviv, 2011 [in Ukrainian].
[Ищук О. Молодіжні організації ОУН (1939—1955 рр.). Літопис УПА. Бібліотека. Т. 11. Торонто — Львів, 2011. 941 с.]
8. Slobodyanyuk, M.A. Antyfashystskiy rukh Oporu v Ukraini (1939—1944 rr.): istoriohrafia problemy. Dnipro: Herda, 2017 [in Ukrainian].
[Слободянюк М.А. Антифашистський рух Опору в Україні (1939—1944 рр.): історіографія проблеми. Дніпро: Герда, 2017. 460 с.]
9. Hrynevych, V. Mit viiny ta viina mitiv. *Krytyka*. 2005. 5: 2-9 [in Ukrainian].
[Гриневич В. Міт війни та війна мітів. *Критика*. 2005. № 5. С. 2—9].
10. Viedenieiev, D., Lysenko, O. Ukraina u Druhii svitovii viini: deiaki pytannia teorii, metodolohii u suspilnykh refleksii. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2010. 3: 5-10 [in Ukrainian].
[Веденеев Д., Лисенко О. Україна у Другій світовій війні: деякі питання теорії, методології й суспільних рефлексій. *Український історичний журнал*. 2010. № 3. С. 5—10].
11. Kasianov, H., Smolii, V., Tolochko, O. Ukraina v rosiiskomu istorychnomu diskursi: problemy doslidzhennia ta interpretatsii. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2013 [in Ukrainian].
[Касьянов Г., Смолій В., Толочко О. Україна в російському історичному дискурсі: проблеми дослідження та інтерпретації. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2013. 128 с.]
12. Lysenko, O.Ie. Podolannia “mifu viiny”, abo Vid yakoi spadshchyny my vidmovliaiemosia: naukovyi diskurs, polityka pamiaty ta suchasni vyklyky. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2015. 2: 4-21 [in Ukrainian].
[Лисенко О.Є. Подолання «міфу війни», або Від якої спадщини ми відмовляємося: науковий дискурс, політика пам'яті та сучасні виклики. *Український історичний журнал*. 2015. № 2. С. 4—21].
13. Kurilla, I. Bitva za proshloe. Kak politika menyaet istoriyu. Moscow: Alpina Publisher, 2022 [in Russian].
[Курилла И. Битва за прошлое. Как политика меняет историю. Москва: Альпина Пабlisher, 2022. 272 с.]

14. Medinskiy predlozhlil sozdat dokument po gosudarstvennoy istoricheskoy politike Rossii. TASS. 30.03.2023. URL: <https://tass.ru/obschestvo/11028607> [in Russian].
[Мединский предложил создать документ по государственной исторической политике России. ТАСС. 30.03.2023. URL: <https://tass.ru/obschestvo/11028607> (дата звернення: 30.03.2023)].
15. Article by Vladimir Putin “On the Historical Unity of Russians and Ukrainians”. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/66182> (дата звернення: 26.02.2023).
16. Crimes Against History by Antoon De Baets. London and New York: Routledge, 2019. 198 p.
17. Rossiya: “prestupleniya protiv istorii”. URL: https://www.fidh.org/IMG/pdf/summary_in_ru.pdf [in Russian].
[Россия: «преступления против истории». URL: https://www.fidh.org/IMG/pdf/summary_in_ru.pdf (дата звернення: 07.05.2023)].
18. Turchenko, F. Ukraina — rovernennia istorii. Heneza suchasnoho pidruchnyka. Kyiv: Heneza, 2016 [in Ukrainian].
[Турченко Ф. Україна — повернення історії. Генеза сучасного підручника. Київ: Генеза, 2016. 104 с.].
19. Istoriya rossii bez ukrainских stranits: chto ot nee ostanetsya? *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-ato/3560508-istoria-rossii-bez-ukrainских-stranic-cto-ot-nee-ostanetsa.html> [in Russian].
[История россии без украинских страниц: что от нее останется? *Укринформ*. URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-ato/3560508-istoria-rossii-bez-ukrainских-stranic-cto-ot-nee-ostanetsa.html> (дата звернення: 10.04.2023)].
20. Kurs istorii v rosiyskыh VNZ pochynatymetsia z Kyivskoi Rusi y zakinchuvatymetsia “SVO”. *Цензор.net*. 03.02.2023. URL: <https://censor.net/ua/n3397503> [in Ukrainian].
[Курс історії в російських ВНЗ починатиметься з Київської Русі й закінчуватиметься «СВО». *Цензор.net*. 03.02.2023. URL: <https://censor.net/ua/n3397503> (дата звернення: 03.02.2023)].
21. «Tse potribno ne mertvym — tse potribno zhyvym», або Chy mozhna monopolizувати істину. *Den* (Kyiv). 2005. 9 travnia [in Ukrainian].
[«Це потрібно не мертвим — це потрібно живим», або Чи можна монополізувати істину. *День* (Київ). 2005. 9 травня].
22. Orhanizatsiia ukrainьkykh natsionalistiv i Ukrainьska povstanska armiia. Fakhoviy vysnovok robochoi hrupy istorykiv pry Uriadovii komisii z vyvchennia diialnosti OUN i UPA. Kyiv: Nauk. dumka, 2005 [in Ukrainian].
[Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. С.В. Кульчицький — кер. Київ: Наук. думка, 2005. 53 с.].
23. Orhanizatsiia ukrainьkykh natsionalistiv i Ukrainьska Povstanska armiia: Istorychni narysy. Kyiv: Naukova dumka, 2005 [in Ukrainian].
[Організація українських націоналістів і Українська Повстанська армія: Історичні нариси. Київ: Наукова думка, 2005. 495 с.].
24. Kasyanov, G. Politika ramyati i interpretatsiya OUN v postsovetskoy Ukraine. *Forum novyshhey vostochnoevropейskoy istorii i kulturyi*. 2018. 1—2. URL: <http://www1.ku-eichstaett.de/ZIMOS/forum/inhaltruss29.html> [in Russian].
[Касьянов Г. Политика памяти и интерпретация ОУН в постсоветской Украине. *Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры*. 2018. № 1—2. URL: <http://www1.ku-eichstaett.de/ZIMOS/forum/inhaltruss29.html> (дата звернення: 07.05.2023)].
25. Hrytsak, Ya. Strasti za natsionalizmom. Kyiv: Krytyka, 2004 [in Ukrainian].
[Грицак Я. Страсти за націоналізмом. Київ: Критика, 2004. 344 с.].

26. Hrytsak, Ya. Yak ya kupavsia u Zbruchi z Yuriem Andrukhovychem i papliuzhyv imia Banderu. *Istorychna pravda*. 14.01.2023. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/01/14/162284/> [in Ukrainian].
[Грицак Я. Як я купався у Збручі з Юрієм Андруховичем і паплюжив ім'я Бандери. *Історична правда*. 14.01.2023. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/01/14/162284/> (дата звернення: 15.01.2023)].
27. Hrytsak, Ya. Dolaty mynule taku potribno. *Istorychna pravda*. 24.01.2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2022/01/24/160824/> [in Ukrainian].
[Грицак Я. Долати минуле таки потрібно. *Історична правда*. 24.01.2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2022/01/24/160824/> (дата звернення: 26.01.2022)].
28. Viatrovych, V. Notatky na berehakh knyhy Yaroslava Hrytsaka "Podolaty mynule: hlobalna istoriia Ukrainy". *Istorychna pravda*. 17.01.2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2022/01/17/160790/> [in Ukrainian].
[В'ятрович В. Нотатки на берегах книги Ярослава Грицака «Подолати минуле: глобальна історія України». *Історична правда*. 17.01.2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2022/01/17/160790/> (дата звернення: 20.01.2022)].
29. Viatrovych, V. Domovytysia z mynulym, a ne dolaty yoho. *Istorychna pravda*. 24.01.2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2022/01/24/160825/> [in Ukrainian].
[В'ятрович В. Домовитися з минулим, а не долати його. *Історична правда*. 24.01.2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2022/01/24/160825/> (дата звернення: 27.01.2022)].
30. Viatrovych, V. Pro Hrytsaka, Banderu i trudnoshchi perekladu. *Istorychna pravda*. 16.01.2023. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/01/16/162285/> [in Ukrainian].
[В'ятрович В. Про Грицака, Бандеру і труднощі перекладу. *Історична правда*. 16.01.2023. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/01/16/162285/> (дата звернення: 20.01.2023)].
31. Viatrovych, V. Stavlennia OUN do yevreiv: formuvannia pozytsii na tli katastrofy. Lviv: Ms, 2006 [in Ukrainian].
[В'ятрович В. Ставлення ОУН до євреїв: формування позиції на тлі катастрофи. Львів: Мс, 2006. 144 с.].
32. Viatrovych, V. Druha polsko-ukrainska viina 1942—1947. Kyiv: KMA, 2011 [in Ukrainian].
[В'ятрович В. Друга польсько-українська війна 1942—1947. Київ: КМА, 2011. 288 с.].
33. Patryliak, I.K. "Vstan i borys! Slukhai i vir...": ukrainske natsionalistychne pidpillia ta povstanskyi rukh (1939—1960 rr.). Lviv: Chasopys, 2012 [in Ukrainian].
[Патриляк І.К. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939—1960 рр.). Львів: Часопис, 2012. 592 с.].
34. Viatrovych V. (Ed.) *Ukrainska Povstanska Armiia. Istoriia neskoronykh*. Lviv: TsDVR, 2007 [in Ukrainian].
[Українська Повстанська Армія. Історія нескорених. Відповід. ред. В. В'ятрович. Львів: ЦДВР, 2007. 352 с.].
35. UPA — vidpovid neskoronoho narodu. Posibnyk dlia nastilnoi hry. Kyiv, 2018 [in Ukrainian].
[УПА — відповідь нескореного народу. Посібник для настільної гри. Київ, 2018. 120 с.].
36. Kentii, A.V. *Narysy istorii Orhanizatsii ukrainskykh natsionalistiv (1929—1941 rr.)*. Kyiv, 1998 [in Ukrainian].
[Кентій А.В. Нариси історії Організації українських націоналістів (1929—1941 рр.). Київ, 1998. 201 с.].
37. Kentii, A.V. *Narysy istorii Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv (1941—1942 rr.)*. Kyiv, 1999 [in Ukrainian].

- [Кентій А.В. Нариси історії Організації Українських Націоналістів (1941—1942 рр.). Київ, 1999. 111 с.]
38. Kentii, A.V. *Ukrainska Povstanska Armiiia v 1942—1943 rr.* Kyiv, 1999 [in Ukrainian]. [Кентій А.В. Українська Повстанська Армія в 1942—1943 рр. Київ, 1999. 287 с.]
39. Kentii, A.V. *Ukrainska Povstanska Armiiia v 1944—1945 rr.* Kyiv, 1999 [in Ukrainian]. [Кентій А.В. Українська Повстанська Армія в 1944—1945 рр. Київ, 1999. 220 с.]
40. Kentii, A.V. *Narys borotby OUN-UPA v Ukraini (1946—1956 rr.)*. Kyiv, 1999 [in Ukrainian]. [Кентій А.В. Нарис боротьби ОУН-УПА в Україні (1946—1956 рр.). Київ, 1999. 111 с.]
41. Slobodyanyuk, M.A. *Antyfashystskiy rukh Oporu v Pivdennii Ukraini (1941—1944 rr.): extended abstract of Candidate's thesis.* Dnipropetrovsk, 2002 [in Ukrainian]. [Слободянюк М.А. Антифашистський рух Опору в Південній Україні (1941—1944 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук. Дніпропетровськ, 2002. 20 с.]
42. Slobodyanyuk, M. *Ukrainskyi ta yevropeyskyi antyfashyzm: spilne i osoblyve. Ukraina u Druhii svitovii viini: dzherela ta interpretatsii.* Materialy mizhnar. nauk. konf. Kyiv, 2011. 73-78 [in Ukrainian]. [Слободянюк М. Український та європейський антифашизм: спільне і особливе. Україна у Другій світовій війні: джерела та інтерпретації. Матеріали міжнар. наук. конф. Київ, 2011. С. 73—78].
43. Voytshchovskiy, A.A. *Ukrainskiy fashizm (teoriya i praktika ukrainskogo integralnogo natsionalizmu v dokumentah i faktah)*. Kyiv: Solyuks, 2004 [in Russian]. [Войцеховский А.А. Украинский фашизм (теория и практика украинского интегрального национализма в документах и фактах). Киев: Солюкс, 2004. 178 с.]
44. *Ukrainskiy natsionalizm i Donbass.* Sb. mat. Donetsk: Astro, 2010 [in Russian]. [Український націоналізм і Донбасс. Сб. мат. Донецьк: Астро, 2010. 350 с.]
45. Diukov, A. (Ed.) *Zabyityiy genotsid: Volyinskaya reznya 1943—1944 rr.* Sb. dok. i issled. Moscow: Aleksey Yakovlev, 2008 [in Russian]. [Забутый геноцид: Волынская резня 1943—1944 рр. Сб. док. и исслед. Сост. А. Дюков. Москва: Алексей Яковлев, 2008. 144 с.]
46. Dyukov, A. *Vtorigostepennyiy vrag. OUN, UPA i reshenie "evreyskogo voprosa".* 2-e izd., ispr. i dop. Moscow: Fond «Istoricheskaya pamyat», 2009 [in Russian]. [Дюков А. Второстепенный враг. ОУН, УПА и решение «еврейского вопроса». 2-е изд., испр. и доп. Москва: Фонд «Историческая память», 2009. 176 с.]
47. Kozlov, A.V. *Vsya pravda ob Ukrainской povstancheskoy armii (UPA).* Moscow: Veche, 2014 [in Russian]. [Козлов А.В. Вся правда об Украинской повстанческой армии (УПА). Москва: Вече, 2014. 288 с.]
48. Semiryaga, M.I. *Kollaboratsionizm. Priroda, tipologiya i proyavleniya v gody Vtoroy mirovoy voyny.* Moscow: ROSSPEN, 2000 [in Russian]. [Семиряга М.И. Коллаборационизм. Природа, типология и проявления в годы Второй мировой войны. Москва: РОССПЭН, 2000. 863 с.]
49. Bakanov, A.I. *Organizatsiya ukrainskih natsionalistov i ustashskoe dvizhenie v 1930—1940-e gg.: sravnitelnyiy analiz. Organizatsiya vlasti v gosudarstvah Balkanskogo poluostrova: ot Srednevekovya k sovremennosti.* Sb. st. Moscow: IVI RAN, 2012. 64-91 [in Russian]. [Баканов А.И. Организация украинских националистов и усташское движение в 1930—1940-е гг.: сравнительный анализ. Организация власти в государствах Балканского полуострова: от Средневековья к современности: Сб. ст. Москва: ИВИ РАН, 2012. С. 64—91].

50. Noskova, A.F. Ukrainskie natsionalisty nakanune i v gody Vtoroy mirovoy voynyi: idei, deystviya, poslevoennye itogi. In: Velikaya Pobeda: v 15 t. T. 12. Moscow: MGIMO-Universitet, 2015. 554-568 [in Russian].
[Носкова А.Ф. Украинские националисты накануне и в годы Второй мировой войны: идеи, действия, послевоенные итоги. Великая Победа: в 15 т. Под общ. ред. С.Е. Нарышкина, А.В. Торкунова. Т. 12. Москва: МГИМО-Университет, 2015. С. 554—568].
51. Borisenok, E.Yu. Vvedenie. In: Ukrainskie natsionalisticheskie organizatsii v gody vtoroy mirovoy voyny. Dokumenty. V 2-h t. T. 1: 1939—1943. Moscow: ROSSPEN, 2012. 5-24 [in Russian].
[Борисенко Е.Ю. Введение. В: Украинские националистические организации в годы второй мировой войны. Документы. В 2-х т. Т. 1: 1939—1943. Под ред. А.Н. Артизова. Москва: РОССПЭН, 2012. С. 5—24].
52. Gogun, A. Deiatelnost vooruzhionnyh natsionalisticheskikh formirovaniy na territorii zapadnyh oblastey USSR (1943—1949): candidate diss. of the historical sci. 2005. 326 s. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Hohun_Oleksandr/Deiatelnost_vooruzhnnkh_natsyonalystycheskykh_formyrovanyi_na_terrytoryu_zapadnkh_oblastei_USSR_1943.doc [in Russian].
[Гогун А. Деятельность вооружённых националистических формирований на территории западных областей УССР (1943—1949): дисс... канд. ист. наук: 07.00.02. СПб., 2005. 326 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Hohun_Oleksandr/Deiatelnost_vooruzhnnkh_natsyonalystycheskykh_formyrovanyi_na_terrytoryu_zapadnkh_oblastei_USSR_1943.doc (дата звернення: 20.01.2023)].
53. Sokolov, B.V. Mificheskaya voyna. Mirazhi Vtoroy Mirovoy. Moscow: Yauza-Press, 2011 [in Russian].
[Соколов Б.В. Мифическая война. Миражи Второй Мировой. Москва: Яуза-Пресс, 2011. 352 с.].

Надійшла / Received 08.05.2023

Mykola SLOBODIANIUK

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Professor at the Department of Philosophy and Ukrainian Studies,
Ukrainian State University of Science and Technologies (Dnipro, Ukraine)
nikslobo@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2218-0818>

UKRAINIAN AND RUSSIAN NARRATIVES OF THE HISTORY OF OUN AND UIA

The purpose is a comparative analysis of Ukrainian and Russian narratives of the history of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) and Ukrainian Insurgent Army (UIA; also UPA) in 1992—2023. **Methodology.** Problem-chronological and historical-comparative methods and historiographical analysis and synthesis methods were used. **The scientific novelty** consists of the comparative analysis of the defined narratives of the two countries of the last three decades. Based on a wide range of sources, the historical policy and the policy of memory concerning the OUN and UIA were analyzed, and the state of study of the topic, peculiarities, and characteristic features of national historiography were determined. The fundamental difference between the Ukrainian and Russian narratives of the history of the OUN and UIA, created in the period 1992—2023, is emphasized. **Conclusions.** It has been determined that during the reign of V. Putin in the Russian

Federation, a purposeful historical policy was implemented designed to justify the imperial ambitions of the Kremlin regime. Historical politics was gradually replaced by historical expansion, the goal of which was attempts to forcibly impose one's views on the past on own population, scientists, and other states. An important element of this expansion was the mythical narrative about the OUN and UIA, which is mostly unscientific and propagandistic. In the conditions of the gradual introduction of repressive commemorative legislation, an objective study of the history of the Ukrainian national liberation movement of the 1930s—1950s in Russia became impossible. On the other hand, in Ukraine, despite the attempts of the authorities to influence the scientific environment, historians generally studied and presented to the people a complete picture of the history of the OUN and UIA. At the same time, the absence of state censorship led to a wide variety of views on the problem and an active scientific discussion around its controversial aspects. Based on these scientific studies, a process of radical changes in public consciousness and collective memory, the formation of a generally accepted historical narrative, which strengthens national and interregional consolidation, is observed in Ukraine. The symbolism and heroics of the OUN and UIA became an important unifying factor in rebuff the Russian invasion.

Keywords: *Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) and Ukrainian Insurgent Army (UIA; also UPA), historiography, propaganda, commemoration, Ukraine, Russia, historical politics.*